

УДК 811.161.2

Л.М. КОЛІБАБА, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: kolibaba79@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7063-5309>

В.М. ФУРСА, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: v_fursa@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7862-1542>

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ГРАМАТИЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ХХІ СТОРІЧЧІ» НА ПОШАНУ ДОКТОРА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ГОРОДЕНСЬКОЇ КАТЕРИНИ ГРИГОРІВНИ

---

17 листопада 2023 року відсвяткувала ювілей доктор філологічних наук, професор завідувач відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України Катерина Григорівна Городенська — зна-на в Україні та поза її межами дослідниця граматики української літературної мови. З нагоди цієї події відділ граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України організував і провів 23—24 листопада 2023 року Міжнародну наукову конференцію «Грамактичний портрет української мови у ХХІ сторіччі», гаслом якої стали слова Катерини Григорівни: *«Нині мене найбільше тішить те, що українці повертаються, хай і не так швидко, як би хотілося, до свого українства. І прийдуть до нього, якщо усвідомлять себе великим вільнолюбним народом, якщо українська мова*

Цитування: Колібаба Л.М., Фурса В.М. (2024). Міжнародна наукова конференція «Грамактичний портрет української мови у ХХІ сторіччі» на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни. *Українська мова*, 1(89), 139—146.

© Видавць ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

стане для них такою самою природною потребою, як повітря і вода, буде мовою повсякденного спілкування на рідній українській землі. Саме через українську мову та культуру пролягає шлях до справжньої української України».

У роботі конференції взяли участь мовознавці з різних наукових установ і закладів вищої освіти України та закордоння: граматики з Республіки Польщі (Варшавський університет), Сербії (Белградський університет) та Чехії (Слов'янський інститут Академії наук Чеської Республіки); науковці Інституту української мови НАН України, викладачі та аспіранти закладів вищої освіти України: Бердянського державного педагогічного університету, Відокремленого структурного підрозділу «Полтавський фаховий коледж Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого», Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Запорізького національного університету, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Криворізького державного педагогічного університету, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національного університету біоресурсів та природокористування України, Національного університету «Острозька академія», Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Українського католицького університету, Української нафтогазової академії, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

На двох пленарних і чотирьох секційних засіданнях заслухано та обговорено 56 наукових доповідей, присвячених актуальним проблемам граматики в сучасному мовознавстві. Конференція тривала два дні.

Першого дня, 23 листопада, відбулося двоє пленарних засідань. Відкрив науковий захід директор Інституту української мови НАН України доктор філологічних наук, професор **П.Ю. Гриценко**, який привітав Катерину Григорівну Городенську та вручив їй відзнаку Президії Національної академії наук України «За підготовку наукової зміни». Він наголосив на значущості постаті К.Г. Городенської у слов'янському мовознавстві, вагомості й різнобічності її наукового доробку, оцінив значення цього доробку для розв'язання нагальних проблем сучасної мовної практики.

Після цього всі учасники конференції мали змогу долучитися до роботи пленарних засідань.

На першому пленарному засіданні заслухано й обговорено змістовні та надзвичайно актуальні доповіді з проблем граматики в загальнослов'янському контексті.

Розпочала засідання **К.Г. Городенська** (*«Дієслівні утворення в сучасному українському комунікативному просторі: нові явища і давні нерозв'язані проблеми»*), яка схарактеризувала нові явища в уживанні різних типів дієслівних утворень, що постали з 90-х років ХХ ст. і зумовлені як мовними, так і позамовними чинниками. Доповідачка констатувала, що одні зміни в уживанні дієслівних утворень за три десятиріччя набули стійкого характеру, інші перебувають на стадії взаємодії або конкуренції з попередніми тенденціями, а треті після з'яви так і не розгорнулися. За спостереженнями К.Г. Городенської, вияви названих змін залежать від їхнього зв'язку з граматичною прескриптивною нормою, нерідко — з поверненням норми, безпідставно вилученої з писемної та усної української мовної практики під тиском граматичної норми російської мови, або з розвитком певної тенденції в уживанні дієслівних утворень під впливом позамовних чинників.

І.В. Кононенко (*«Суб'єкт у семантико-синтаксичній структурі українського та польського речення»*) виокремила спільні та відмінні семантико-синтаксичні ознаки суб'єкта у структурі українського та польського речення і наголосила, що українська та польська мови різною мірою та в різний спосіб зберегли типологічні риси праслов'янського синтаксису. Принципово різними в обох мовах є речення з формально вираженим або невираженим підметом — особовим займенником. В українській мові підмет — особовий займенник — здебільшого експліцитно виражений, а в польській мові, як і в інших західнослов'янських, а також у південнослов'янських мовах, особовий займенник в позиції підмета зазвичай не представлений.

С.Я. Єрмоленко (*«Типологія риторичних питань у романі Ліни Костенко “Записки українського самашедшого”»*) з'ясувала стилетвірні функції та роль риторичних запитань під час поєднання розмислів і розмови автора записок із самим собою, відтворення його діалогів і монологів. Широка гама висловлених риторичними запитаннями психолінгвальних, емоційних станів — обурення, сатири, протесту, глибоких філософських роздумів із відтінком ліричної розмови — характерна ознака художньої оповіді Ліни Костенко.

Л.В. Попович (*«Граматика взаємодії як метод дослідження сучасних тенденцій в українській мові»*) на прикладі фрагментів аналізу деяких тенденцій у граматиці сучасної української мови проаналізувала процеси граматикизації як одного із центральних питань граматики взаємодії, зазначивши, що такі процеси притаманні й іншим слов'янським мовам.

Є.А. Карпіловська (*«Критерії визначення національної маркованості українського слова»*) обґрунтувала поняття «національно маркована лексика» та виокремила критерії визначення національно маркованих українських

слів, зваживши на семантичну структуру слова, техніку її оформлення, місце слова в системі мови, відношення з іншими словами в часовій і просторовій перспективі розвитку української мови.

С.В. Харченко проаналізувала зміни в синтаксичному ладові сучасної української літературної мови («Зміни в синтаксичній будові української літературної мови в період відновленої державності України»), з-поміж яких виокремила: обмежене вживання пасивних синтаксичних конструкцій; позанормативний статус суб'єктного компонента у формі орудного відмінка; уживання предикатива на *-но*, *-то* без дієслівного зв'язкового компонента *було*; варіантне функціонування іменного складеного присудка з предикативним називним і предикативним орудним відмінками та з експлікованою дієслівною власне-зв'язкою в теперішньому часі; використання сполучних засобів *що*, *що* + *Pron*_{3sg/pl} *який*, *котрий* у складнопідрядних реченнях із підрядним присубстантивним.

На другому пленарному засіданні учасникам конференції запропоновано доповіді, що стосувалися до питань граматики сучасної української літературної мови, які перебувають у колі наукових зацікавлень мовознавця К.Г. Городенської. Зокрема, **М.І. Степаненко** («Українська концепція багатовимірності складносурядного речення») зосередив увагу на аналізові складносурядного речення як компонента дослідницької парадигми К.Г. Городенської. Сучасна українська граMATика, за висновками доповідача, досягаючи власні науково-прагматичні набутки й використовуючи досягнення світової лінгвістики, еволюціонує в бік семантизації формально-граматичних явищ і речення передовсім, кваліфікування їх із позицій багатовимірності на симетрійно-асиметрійних концептуальних засадах, які до того ж оперті на потужну логічну базу, що дає змогу розставляти чіткі акценти у складному процесі об'єктивування світу мовними засобами.

С.Т. Шабат-Савка докладно проаналізувала різнорівневий підхід до вивчення односкладних речень у лінгвістичних студіях професора К.Г. Городенської. У доповіді «Синтаксис односкладного речення в контексті наукових студій Катерини Городенської» вона всебічно схарактеризувала односкладні речення як самостійний тип синтаксичних конструкцій, що вирізняються серед двоскладних речень своєю структурно-семантичною організацією, функційним потенціалом, комунікативною релевантністю слугувати оптимальним засобом вербалізації авторських інтенцій у різних дискурсивно-жанрових формах української мови.

Л.В. Шитик («Концептуальні засади укладання граматичного словника синкретичних сполучних засобів») обґрунтувала потребу лексикографійно опрацювати аналітичні одиниці, що являють собою поєднання базового сполучника (сурядного чи підрядного) і граматикалізованого елемента, який конкретизує тип семантико-синтаксичних відношень. За висновками доповідачки, лексикографійна інвентаризація синкретичних релятивних одиниць важлива не лише для фіксування та описування за відповідними параметрами наявних засобів зв'язку, а й для визначення динаміки їхнього кількісного складу, специфіки функційно-стильової і лексико-

граматичної транспозиції та для усвідомлення синтаксичної специфіки синкретичних складних речень.

І.Я. Завальнюк («Найновіші явища і тенденції в синтаксисі українських масмедіа») зауважила, що мова засобів масової комунікації завжди була дзеркалом, яке відображає певний історичний період. Зокрема, початок повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року стимулював не лише трансформацію свідомости, але й інтенсивні зрушення в системі сучасної української мови, представленій у медійній сфері на лексико-семантичному, словотвірному, а також синтаксичному рівнях. За спостереженнями Інни Яківни, у третьому десятиріччя ХХІ ст. мова українських масмедіа постала оновленим феноменом у контексті національної культури, а її синтаксис — стилістично потужним і самотутнім.

Н.І. Бойко («Граматичні обрії професора Катерини Городенської») ґрунтовно схарактеризувала основні віхи граматичного доробку К.Г. Городенської, відзначивши її різновекторні напрацювання в теорії дериватології та категорійної граматики. Вона зосередила основну увагу на аналізові теоретичних засад монографій К.Г. Городенської «Деривація синтаксичних одиниць» (1991), «Сполучники української літературної мови» (2010) та лексикографійної праці «Граматичний словник української мови: сполучники» (2007), у яких наявні і ґрунтовна систематизація та класифікація фактичного матеріалу, і критичне його осмислення, і оригінальні концепції, і нове пізнання вже осмисленого, і висновки та узагальнення.

О.М. Данилевська («Науковий доробок К.Г. Городенської в контексті актуальних проблем створення шкільних підручників») звернула увагу, що шкільні підручники об'єктивно свідчать про ціннісні пріоритети соціуму, рівень стереотипізації суспільної свідомости, а також про рівень культури суспільства. З огляду на це, невтомна просвітницька праця К.Г. Городенської сприяє очищенню дискурсивного простору шкільних підручників від радянського спадку в науково-навчальному підстилі наукового стилю.

Т.Л. Хомич («Проблема словотвірної норми в науковому доробку К.Г. Городенської») схарактеризувала наукові праці К.Г. Городенської, присвячені сучасній словотвірній нормі: її динаміці, прескрипції та дескрипції, теоретичному та застосовному аспектам, функційним особливостям, деструктивним впливам тощо, причому проаналізувала не лише теоретичні студії Катерини Григорівни, а й значну кількість її практичних рекомендацій. Доповідачка зазначила, що будь-яка практична пропозиція Катерини Григорівни аргументована логічними законами української мови, взаємозв'язками її фонетичної, лексичної, граматичної, правописної підсистем. Т.Л. Хомич констатувала, що висновки, якими завершується будь-яка студія К.Г. Городенської, надзвичайно чіткі та практично значущі, у них завжди наявні конкретні відповіді на порушені питання.

Другого дня, 24 листопада, тривали секційні засідання, учасники яких обговорили наукові проблеми, що є найпомітнішими в розвиткові граматичного ладу сучасної української мови. Зокрема, **проблемам теоретичної і застосовної морфології української літературної мови ХХІ ст.** присвятили

свої доповіді: *А.М. Поповський* («Лінгво-ідеологічні засади граматики української мови радянського і пострадянського періодів»), *М.Д. Гінзбург* («Як увідповіднити термінологію чинного українського правопису положенням сучасної академічної граматики: пропозиції»), *С.О. Соколова* («Відображення аспектуальної парадигми дієслова у словниках різних типів»), *І.В. Багмут* («Базова семантика видових форм дієслова: зауваги з української як іноземної»), *У.Б. Добосевич* («Частини мови крізь призму комунікативних параметрів»), *І.А. Казимирова* («Історія кличного відмінка в термінографічному представленні»), *О.І. Петрова* («Представлення категорії ступеня якості (порівняння) в “Історичному словнику лінгвістичних термінів”»), *С.Л. Ковтюх* («Взаємозалежні аспекти лексико-семантичної категорії омонімії та морфологічної парадигматики»), *Н.О. Яценко* («Реактуалізовані прислівники в комунікативному просторі української літературної мови ХХІ сторіччя»), *Є.Б. Кісь* («Визначення частиномовного статусу функціональних омопар *іменник / прийменник*: критерії та прийоми»).

Особливості реалізації синтаксичної норми у структурній та функційно-стильовій парадигмі української літературної мови ХХІ ст. проаналізували: *Ж.В. Колоїз* («Лінгвістичний статус зєвгматичних конструкцій»), *Н.В. Кондратенко* («Синтаксичний повтор як вияв категорії емотивності в політичному дискурсі»), *Г.В. Ситар* («*Перемогти не можна програти*: про одну модель конструкцій-фразем»), *Г.М. Сюта* («Явище «граматики зневаги» в українській мові періоду війни»), *Л.М. Марчук* («Семантичні характеристики синтагматичних дублетів у складному багатокomпонентному реченні»), *Р.О. Христіанінова* («Грамматична природа підрядного зв'язку у простому реченні»), *Н.Г. Горголюк* («Модальні ігри в медійному дискурсі: знання і віра»), *О.Я. Лаврінець* («Парадигма пасивних конструкцій сучасної української мови: структурний та функційно-стильовий аспекти»).

Новітні тенденції в розвитку словотвірної системи української літературної мови обговорили: *А.М. Нелюба* («Термінологія словотвору: традиційна теорія й інноваційні дериваційні процеси»), *Т.Є. Гуцуляк* («Мотиваційна структура образних дериватів: метафоричне моделювання мотиваційних відношень»), *Т.А. Коць* («Фемінітиви в українській мові: від історії до сучасності»), *О.П. Кушлік* («Чинники систематизування відвигукових дієслів української мови як вершин словотвірної парадигми»), *О.П. Кадочнікова* («Грамматична норма та узус у медійних текстах для дітей»), *Г.М. Куцак* («Корінь *рус-* у контексті норм словотвірної номінації»), *Н.І. Кочукова* («Лексеми з формантом *еко-* в сучасній українській мові»), *А.Ю. Ганжа* («Проблеми граматики в публікаціях збірника “Культура слова”: діахронна проекція»).

Проблемам української лексикології та лексикографії в контексті граматичної теорії присвячено спільні доповіді *В.В. Грещука* та *В.В. Грещук* («Сполучники у словнику “Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові”»), *Л.М. Марчило* та *І.В. Дудко* («Грамматична характеристика слова у тлумачному словнику (на матеріалі «Словаря української мови» Б. Грінченка»)), *Л.М. Колібаби* та *В.М. Фурси* («“Слов-

ник дієслівного керування” як новаторська лексикографійно-граматична праця»), а також доповіді *Н.М. Глібчук* («Незмінювані прикметники іншомовного походження: проблема частиномовного статусу та лексикографічного опису»), *З.Г. Козирєвої* («До питання кодифікації запозичених складних назв у тлумачних словниках»), *В.Ф. Старка* («Практичний словник словозміни ВЕСУМ: від узусу до форми»), *Н.В. Сніжко* («Граматична параметризація активного лексику українців ХХІ століття у новому тлумачному словнику»), *С. Романюк* «Новітні здобутки сучасної української граматичної лексикографії», *О.М. Тищенко* («Парадокс словника Григорія Голоскевича»), *І.А. Самойлової* («Назви неістот у функції вокатива з позиції словникового опрацювання»).

Підбиваючи підсумки роботи конференції, її учасники заслухали звіти голів секцій, окреслили перспективи подальших граматичних досліджень української літературної мови у ХХІ ст. та **ухвалили**:

1. Основним пріоритетним напрямом розвитку сучасної української граматики вважати досліджування широкого і складного комплексу проблем, пов'язаних із подальшим унормуванням української літературної мови на автохтонних засадах.

2. Констатувати потребу створити на засадах національного синтаксису новітній опис усієї сукупності синтаксичних одиниць і притаманних їм категорій та ознак, побудувати чіткі парадигми активних і пасивних конструкцій сучасної української літературної мови, проаналізувати сфери їх використання, можливу функційну взаємодію та умови трансформації.

3. Актуальним завданням сучасної української дериватології вважати подальший розвиток українського словотворення на національній основі, повернення питомих зразків утворення слів, вилучення позанормативних слів-покручів, зумовлених чужомовними впливами.

4. Вивчати новітні різновекторні процеси у словотворенні української мови, чітко розмежовувати процеси, що віддзеркалюють динаміку словотвірних норм, поповнення словотвірних ресурсів та розвиток словотвірної підсистеми української літературної мови, і ті процеси, що вже призвели до деструктивних змін в українському словотворенні і становлять загрозу для його подальшого національного відродження.

5. Розширювати досліджування граматики, зокрема зіставного, когнітивного, комунікативного синтаксису та ін.

6. У наступній редакції «Українського правопису» скорегувати граматичні терміни відповідно до новітньої академічної граматики.

7. Надавати фахову допомогу освітній, науковій, офіційно-діловій та культурній сферам українського суспільства.

8. Запис конференції та її ухвалу оприлюднити на інтернетівських ресурсах Інституту української мови НАН України.

9. За матеріалами конференції підготувати хроніку й опублікувати її в журналі «Українська мова».

10. Видати збірника тез наукових доповідей учасників конференції.

Ми щиро вдячні всім, хто долучився до Міжнародної наукової конференції «*Граматичний портрет української мови у ХХІ сторіччі*», і сподіваємося на подальшу плідну співпрацю у вивченні й розбудові граматики сучасної української літературної мови, а високоповажаній Катерині Григорівні уклінно дякуємо за вагомий внесок у розвій лінгвоукраїністики та духовне відродження Української Держави, безмежну відданість мовознавчій науці, працьовитість і наполегливість. Зичимо щасливого довголіття під мирним небом України, крицевого здоров'я, невичерпної сили і творчої наснаги для нових наукових здобутків! Бажаємо й надалі черпати снагу до життя і творчості з духовних скарбниць рідного народу! Хай Вам, дорога Катерино Григорівно, завжди яскраво світить незгасна зоря українського слова!

Наукову хроніку отримано 10.02.2024

Larysa Kolibaba, Candidate of Sciences in Philology,
Senior researcher in the Department of grammar and scientific terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: kolibaba79@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7063-5309>

Valentyna Fursa, Candidate of Sciences in Philology,
Senior researcher in the Department of grammar and scientific terminology
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: v_fursa@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-7862-1542>

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
«GRAMMATICAL PORTRAIT OF THE UKRAINIAN
LANGUAGE IN THE 21ST CENTURY» IN HONOR
OF DOCTOR OF PHILOLOGICAL SCIENCES,
PROFESSOR KATERYNA HRYHORIVNA HORODENSKA